

IDEEA CIRCULAȚIEI ELITELOR LA VILFREDO PARETO

Fără îndoială sociologia lui V. Pareto este o paradigmă a sociologiei vest-europene dar — așa după cum remarca I. Ungureanu — „este și un « fruct târziu » al unei tradiții istorice naționale, al tradiției italiene de gândire socială. Căci de la Dante la Machiavelli, de la acesta la Vico și până la G. Mosca, R. Michels și V. Pareto gândirea socială italiană a fost obsedată de întrebări asupra naturii umane”¹ și asupra societății.

Presupunând cunoscută teoria reziduurilor, în studiul de față ne propunem să facem câteva sumare considerații asupra uneia din multele idei valoroase aduse în discuție de gânditorul italian — ideea circulației elitelor. Pentru corecta determinare a ideii circulației elitelor este necesară prezentarea cadrului ideatic cu care acesta face un sistem și anume: problema raportului dintre ideologie și științific și problema distribuției veniturilor în societate.

1. Gânditorul italian pleacă de la ideea că ființa umană nu este o ființă pur rațională, ea fiind înzestrată și cu afectivitate („sentimente”). Prin urmare ideologia este considerată ca o determinare esențială a societății*. Dar aceasta nu înseamnă că fluxurile ideologice prezente în societate trebuie să influențeze demersurile cercetării științifice. O propoziție științifică este adevărată sau falsă, orice altă interpretare fiind lipsită de sens. Ideea incompatibilității dintre cercetare științifică și subordonarea ei unor cerințe ideologice este pusă în relief printr-un exemplu deosebit de plastic. „Să vrei să demonstrezi teorema lui Pitagora printr-un apel la « nemuritoarele principii de la 1789 » sau la credința în viitorul patriei ar fi perfect absurd”².

Dealtfel, conchide V. Pareto, influența „sentimentului” în știință „a întârziat întotdeauna progresul și câteodată l-a oprit complet”³. Știința nu trebuie să se ocupe decât cu constatarea raporturilor dintre lucruri și fenomene, a regularităților și uniformităților empirice. „Studiul a ceea ce numim cauza — serie sociologul italian — dacă prin acesta înțelegem fapte în anumite raporturi cu altele, aparțin științei și intră în categoria (...) uniformităților”⁴. Însă cele ce în decursul gândirii filosofice au fost numite cauze prime, prin chiar faptul că depășesc hotarul experienței, sunt în afara domeniului științei. Deci, susține V. Pareto, studiile sale pleacă de la datele empirice și au valabilitate în cadrul empiric dat.

¹ I. Ungureanu, St. Costea, *Introducere în sociologia contemporană*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 78.

* Ideea conform căreia ideologia are un rol important în viața socială rezultă atât din teza mai sus enunțată cât și din întregul sistem ideatic al lui V. Pareto.

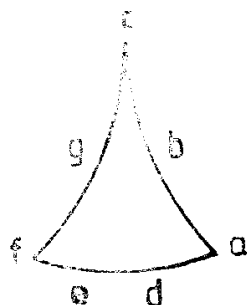
² V. Pareto, *Les systemes socialistes*, Librairie Draz, Geneve 11, rue Nassot, 1965, p. 2.

³ *Ibidem*, p. 5.

⁴ *Ibidem*, p. 5.

2. Pornind de la propriile cercetări empirice V. Pareto trage concluzia, care se va dovedi bază a întregului său raționament, că distribuția veniturilor în societate a fost foarte puțin diferită de la o epocă la alta. Forma grafică a acestei distribuții este cea de mai jos * :

Adoptând alte criterii decât cel al distribuției veniturilor în societate vom obține o formă asemănătoare a graficului cu deosebire că nu aceiași oameni vor ocupa vârful și baza figurii. „Ar fi într-adevăr absurd ca indivizii care ocupă păturile superioare, în figura care reprezintă distribuția geniului matematic sau poetic să fie aceiași cu cei care ocupă păturile superioare în figura care dă distribuția bogăției”⁵. Cu toate acestea din punctul de vedere al influenței și puterii politice și sociale — criteriu fundamental în ierarhizarea indivizilor în societate — în evasitalitatea tipurilor de societate pe care le-a cunoscut istoria,



„aceiași oameni (...) vor ocupa același loc în această figură (a influenței și puterii politice și sociale — n.n.) și în cea a distribuției bogățiilor. Clasele numite superioare sunt în general și cele mai bogate”⁶. Clasele sociale care ocupă vârful figurii ce exprimă distribuția veniturilor în societate, reprezintă elitele guvernamentale ale respectivelor societăți susține gânditorul italian. Ele sunt adevărate aristocrații.

3. Pentru a face foarte clară ideea circulației elitelor, în lucrarea *Les systemes socialistes*, V Pareto propune un model explicativ abstract **. El împarte indivizii societății în trei clase, **A**, **B** și **C**, **A** este elita guvernantă, **B**, este nouă elită care intenționează să o înlocuiască pe cea veche, iar **C** este clasa inferioară „oameni cărora le lipsește energia, caracterul, inteligența”⁷ și alte calități care le-ar permite să ocupe poziții superioare în ierarhia societății.

Indivizii care compun elita guvernamentală, afirma gânditorul italian, sunt „în mod deosebit dotați cu anumite calități, bune sau rele de altfel, care le asigură puterea”⁸. Printre calitățile esențiale ale elitei guvernamentale sunt amintite inteligența și hotărârea de a-și elimina adversarii prin forță. De altfel, ideea forței are un loc important în gândirea lui V. Pareto. După el forța este o dimensiune esențială a vieții sociale, un factor fără de care relațiile sociale nu pot fi înțelese. Nicio dată nu s-a putut governa fără folosirea forței, căci nicio dată indivizii societății nu au putut fi, în totalitate, convinși să respecte ordinea și instituțiile sociale; mai mult, „pe globul nostru nu poate fi un singur picior de pământ — afirma Pareto — care să nu fi fost cucerit cu spada”⁹; iar popoarele care locuiesc pe anumite teritorii și-au menținut stăpânirea asupra lor prin forță. Cu excepția calităților mai sus amintite, Pareto afirma că nu cunoaște cu siguranță alte calități psihologice sau fizio-

* Dacă partea **a d e f** a curbei este rezultatul consultării lucrărilor lui Otto Amon, partea **a b c g f** este expresia datelor statistice direct studiate de V. Pareto.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 8.

** Model care are și virtutea că nu face referiri la cazuri concrete, referiri care în acea vreme ar fi putut să trezească anumite pasiuni.

⁷ *Ibidem* p. 35.

⁸ *Ibidem*, p. 8.

⁹ *Ibidem*, p. 38.

logice care să fi fost caracteristice într-un grad înalt elitelor guvernante. Pornind de aici el respinge ideea lui Otto Amon, care identifică indivizii ce aparțin elitei după un criteriu biologic (indivizii dolichocefali blonzi).

Cu timpul arată V. Pareto, elita guvernată intră într-o fază de decadentă care aduce după sine atât necesitatea, cât și posibilitatea înlocuirii cu altă elită mai puternică. Elitele pot să decadă și să fie înlocuite mai lent sau mai rapid. Astfel, clerul catolic a suferit o decadere lentă care îl face pe Pareto să exclame : „Ce decadentă profundă a suferit această elită între sec. al IX-lea și al XIX-lea”¹⁰. Originea decadenței clerului catolic se găsește în primul rând, în modul în care se făcea cooptarea în sânul elitei ecleziastice ; cu timpul s-a ajuns ca să fie preferați subiecți de o calitate morală și intelectuală tot mai îndoielnică. În plus această elită și-a pierdut tot mai mult idealul (angajamentele axiologice) iar spiritul de sacrificiu corelativ cu acesta — susține Pareto — s-a făcut tot mai puțin simțit. Ca exemplu de decadere și înlocuire rapidă a elitelor, sociologul italian amintește de luptele de la Atena din timpul reformelor lui Efialte și războiul celor două roze din Anglia când elitele politice au fost decimate.

Cauzele decadenței elitei guvernante **A** sunt :

a. slăbirea calităților care i-au adus afirmarea în istorie, în special a înlocuirii către folosirea forței ; unul dintre semnele exterioare de manifestare a mai sus-amintitei slăbiciuni este adoptarea de către elita guvernantă **A** a unor pronunțate sentimente umanitare. Tot așa orice popor care va avea milă sau sentimente umanitare care îl vor împiedica să se apere, mai devreme sau mai târziu va sfârși prin a fi victima unor popoare mai războinice ; „oaia a găsit întotdeauna un lup gata să o devoreze și dacă acum scapă de acest pericol este numai pentru că omul o păstrează pentru hrana sa”¹¹ ;

b. o altă cauză este continua degradare morală a elitei **A** care antrenează slăbiciuni, indiferență și chiar aprobare pentru atacurile ideologice la care este supusă. În acest sens, V. Pareto arată că starea morală a elitei guvernante a epocii sale, sub aspectele indicate mai sus, este în continuă degradare. Astfel, „Frivolitățile teatrelor au redevenit principalele preocupări ale unei societăți degenerate care și-a pierdut întreaga demnitate”¹². În plus elita politică îi acoperă cu aur „pe unii care la teatru o insultă zilnic”¹³ și care împroașcă cu noroi roba de magistrat. Absurdul situației — crede V. Pareto — merge până într-acolo încât „dacă un individ îl omoară pe altul sau încearcă să îl omoare mila filantropilor noștri se răsfrânge exclusiv asupra asasinului. Nimeni nu o plânge pe victimă dar se preocupă de asasin”¹⁴.

c. ultima cauză a decadenței elitei guvernante **A** se referă la denaturarea, cu timpul, a calităților ei fizice și intelectuale. Pornind de la un studiu făcut asupra nobilimii suedeze, Pareto consideră că în rândul

¹⁰ *Ibidem*, p. 14.

¹¹ *Ibidem*, p. 38.

¹² *Ibidem*, p. 67.

¹³ *Ibidem*, p. 67.

¹⁴ *Ibidem*, p. 69.

acestei elite diformitățile, alcoolismul, nevrozele și nebunia au fost prezente la un moment dat într-o mai mare măsură decât la restul populației. Apoi, făcând un studiu pe o perioadă îndelungată de timp, constată că numărul indivizilor elitei politice se reduce progresiv datorită natalității scăzute. Spre exemplu, în Suedia după 175 — 200 de ani, din punct de vedere numeric, familiile vechii nobilimi aveau tendința să se apropie de zero. Cauzele acestor stări de lucruri nu sunt evidențiate, aceste fapte având statutul de constatări empirice.

Paralel cu fenomenul decadenței elitei guvernante **A** se înregistrează nașterea și întărirea unei noi elite **B**. Originea noii elite se află în clasele inferioare — susține gânditorul italian — și în principal în clasele țărănești. „Acestea sunt creuzetul unde se formează în umbră viitoarele elite”¹⁵. Cauzele sunt puțin cunoscute. V. Pareto susține că unul din posibili factori cauzali este viața dură de la nivelele inferioare ale societății care determină o selecție riguroasă în rândul copiilor. Astfel dacă „clasele bogate au puțini copii și îi salvează aproape pe toți, clasele sărace au mulți copii și îi pierd pe cei care nu sunt deosebit de robuști și de bine dotați”¹⁶.

Această nouă elită dobândește toate caracteristicile pe care elita guvernantă le-a avut și cărora le datorează poziția socială.

Între cele două elite, una decadentă care încă se mai află la putere și alta bine dotată care încearcă să îi ia locul, se stabilesc anumite raporturi în funcție de condițiile concret istorice.

De cele mai multe ori elita **B**, profitând de situația grea a maselor populare, reușește să atragă de partea sa clasa **C**, dat fiind faptul că, nefiind la putere poate să promită orice. În acest fel, clasa **C** este transformată în masă de manevră (instrument) cu care elita **B** răstoarnă de la putere elita guvernantă **A**.

Deseori însă elita guvernantă cooptează la putere indivizi care aparțin elitei **B**. În același timp, ea face concesii clasei **C**, concesii care nu îi schimbă însă prea mult situația. Astfel, elita guvernantă **A** reușește să tempereze masele populare și în același timp, le privează de comandanții care ar putea să le conducă la revoltă împotriva ei. Dar mișcarea ascendentă către nivelele înalte ale societății, a indivizilor aparținând elitei **B**, se transformă într-o infiltrare lentă și se sfârșește prin înlocuirea de la putere a elitei **A** cu elita **B**.

Însă, în general, elita **A** încearcă să se opună infiltrării elitei **B** către pozițiile de comandă din societate. „Dacă opoziția este eficace, **B** nu poate să cucerească poziția (lui **A** n.n.) decât angajându-se în luptă cu ajutorul lui **C**. Când vor reuși să preia puterea o nouă elită **B** se va forma și va juca la rândul ei același rol pe care ea l-a jucat în raport cu **A**; și așa mai departe”¹⁷. Acesta este în gândirea lui V. Pareto fenomenul circulației elitelor în societate. El este un fenomen imuabil al istoriei și corespunde anumitor imperative eterne ale devenirii sociale — alternarea tipurilor de structuri reziduale în societate.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶ *Ibidem*, p. 12.

¹⁷ *Ibidem*, p. 35.

În legătură cu cele de mai sus câteva considerații

4. După cum am arătat, curba distribuției veniturilor în societate este baza întregii construcții teoretice la V. Pareto. Dacă curba distribuției veniturilor în societate este o lege imuabilă a istoriei, societatea va fi întotdeauna împărțită în elite și mase rezultatul fiind că „o societate fără clase, în care masele să-și asume puterea politică, nu este posibilă”¹⁸. Orice schimbare socială, pe cale pașnică sau revoluționară nu va aduce decât schimbarea tipului de echilibru social nu și a „formei generale a societății”. Schimbarea politică nu va însemna decât înlocuirea unei elite cu altă elită în funcție de structura reziduală dominantă în societate. Chiar și în condițiile unei grave perturbări a structurii reziduale a societății, când echilibrul social este rupt tot va apare „o forță socială puternică care se va opune consecințelor schimbărilor bruște și violente”¹⁹ care ar afecta curba distribuției veniturilor în societate (curba lui Pareto).

Analiza curbei lui Pareto evidențiază și alte aspecte. Potrivit acestei curbe, V. Pareto face o împărțire bipolară a indivizilor din societate afirmând existența a două mari grupuri sociale — elita și clasele inferioare. Cu toate că în rândul elitei se face o distincție între elita guvernantă și noua elită care tinde să ia locul primei, nu se poate spune că noua elită este concepută ca clasă mijlocie. Ea este numai o fracțiune a grupului elitar-aristocratic al societății. Neluarea în considerație a unei împărțiri tripartite a indivizilor în societate (clasa conducătoare, clasa mijlocie, clasa producătoare) îl face pe V. Pareto să piardă din vedere un element important al morfologiei societății, cu rol major în dinamica acesteia — clasa mijlocie.

Tot în legătură cu curba distribuției veniturilor în societate trebuie să mai spunem că este considerată ca o axiomă a existenței societății; de aceea nici nu se încercă vreo explicație în legătură cu caracterul ei de lege imuabilă a societății. Cu toate acestea ea poate fi pusă în strânsă legătură cu o presupuziție filosofică continuată de lucrările lui Pareto. Din modul în care argumentează gânditorul italian se poate deduce că, din punctul său de vedere, omul este o ființă egocentristă pentru care numai interesele proprii au valabilitate. Și dacă nu se exercită mult mai distructiv față de semenii săi este numai datorită necesității de a prezerva societatea — singura în care poate trăi. Această caracteristică este extinsă apoi la nivelul grupurilor sociale, grupuri care se află în lupta pentru propriile interese. De aici rezultă cu necesitate că forța este o determinare esențială a ontologiei umanului, prin aplicarea ei asigurându-se curba distribuției veniturilor în societate, un anumit tip de echilibru social și fenomenul circulației elitelor. Acest mod de a interpreta fenomenele sociale este o exagerare prin neglijarea laturii axiologice pozitive, a omului și societății, și prin supralicitarea celei negative. Dacă la unii sociologi lupta dintre grupurile sociale era gândită ca rezultat al alienării autenticei naturi a ființei umane, la V. Pareto această luptă este concepută ca un act firesc de afirmare a unei dimensiuni fundamentale a omului și societății — aplicarea forței ca element reglatoriu al vieții sociale (și chiar individuale).

¹⁸ I. Ungureanu, St. Costea, *op. cit.*, p. 102.

¹⁹ *Ibidem*, p. 102.

Prin corelarea ideii conform căreia forța este o determinație și un determinant ontologic fundamental al societății, prin care se asigură un echilibru social comparabil cu interesele clasei guvernante, cu modul de a concepe distribuția veniturilor în societate, lui Pareto îi scapă ideea progresului, ca progres general al societății sub toate aspectele pe care le implică. Gânditorul italian observă numai progresul economic, laturile sociale, cultural-ideologică și axiologică scăpându-i din vedere — fapt care evidențiază unilateralitatea concepției lui Pareto.

5. Cu toate acestea, ideea circulației elitelor și ideile corelative cu care aceasta face un sistem nu sunt idei fără valoare. Dimpotrivă, prin modul în care concepe sistemul relațiilor sociale Pareto stabilește o perspectivă care numai în ultimă instanță și prin consecințele ideologice poate fi considerată punct de sprijin pentru una sau alta din ideologiile lumii contemporane. De asemenea, el respectă dezideratul științificității în sensul că pleacă de la principiul legăturii cauzale dintre fapte și evenimente, și de la principiul formulării legilor devenirii sociale în funcție de conținutul lor empiric și nu de angajamentele axiologice și ideologice cu caracter supraștiințific. De aici și faptul că generalizările pe care le face sunt în strânsă legătură cu experiența socială acumulată (din diferite izvoare istorice), sociologul italian neavând pretenția că rezultatele cercetării sale sunt valabile în afara cadrului empiric dat.

În plus, dincolo de perspectiva interpretativă unilaterală, în mod incontestabil, V. Pareto surprinde — într-un sistem conceptual propriu — dimensiuni reale ale vieții sociale și anume :

— un anumit tip de distribuire a veniturilor în societate căruia îi asociază o curbă (formă grafică) care îi poartă numele ;

— existența unor înclinații bio-psiho-sociale (reziduurile) cu valoare de determinanți obiectivi în viața socială ;

— surprinde faptul că ideologia are un rol fundamental atât în menținerea echilibrului social, cât și în dinamica (schimbarea) socială ;

— determină fenomenul real al existenței elitelor și circulației acestora în societate în funcție de anumite imperative.

Prin toate acestea, V. Pareto a deschis un câmp problematic și conceptual de majoră importanță în gândirea socială contemporană. Iar adevărurile incontestabile pe care le-a afirmat, din punctul nostru de vedere, anunță un vast proiect de cercetare care are menirea să așeze ideile respective la locul potrivit în vitrina adevărilor fundamentale ale științei societății.

CONSTANTIN V. LUCIAN